**Algirdas Girininkas**

# TYRINĖJIMAI PRIE KRETUONO EŽERO

Kretuono I gyvenvietėje MA LII tęsė 1987m. pradėtus tyrinėjimus (žr. ATL 1986 irl987m. V. 1988. P. 12-15; ATL 1988 ir 1989m. V. 1990. P. 9-15). Į visas puses nuo ankščiau tyrinėtų plotų 1990 ir 1991m. buvo atkastas 322m$^2$ plotas, t.y. Nr. 7-13 plotai.

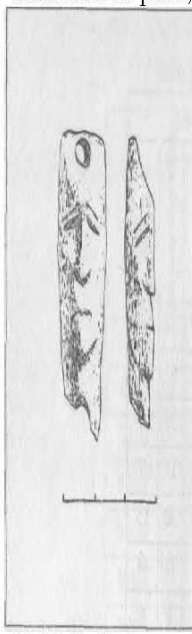

Gyvenvietės ribose kultūrinis sluoksnis skiriasi. Vakarinėje gyvenvietės dalyje, link Kretuono ežero pakrantės, nuėmus kabutis–amuletas velėną, atidengtas 20cm storio urbingos žemės sluoksnis, kuris vietomis buvo susimaišęs su smėliu. Po juo giliau pasirodė balto, vietomis geležingo, rusvo, 10-15cm storio smėlio kultūrinis sluoksnis. Jame ir buvo aptikti visi kauliniai, titnaginiai, akmeniniai dirbiniai bei vėlyvosios Narvos kultūros keramika.

Didžioji gyvenvietės ploto dalis tyrinėta pro gyvenvietę tekėjusio upelio vagos vietoje ir jo pakrantėse. 1990m. tyrinėjimų metu upelio vaga buvo nukreipta ištirtu gyvenvietės plotu, o 1991m. vasarą buvo labai sausa, upelis išdžiūvo, ir buvo galima lengvai ištirti jo vagą vandens nenuleidus.

Detaliai upelio vaga buvo tyrinėjama Nr.l0,11,13 plotuose. Po velėna ir apdurpejusiu sluoksniu pasirodė balkšvas, vietomis rusvas geležingas kultūrinis sluoksnis. Čia, be keramikos su augalinėmis priemaišomis aptikta titnaginių, kaulinių, akmeninių dirbinių.

Kultūrinio sluoksnio storis upelio vagos atšlaitėje 15-20cm, o virš buvusios upelio vagos- net 50cm. Pastarojoje vietoje pastebėta, kad didelė kultūrinio sluoksnio dalis buvo suplauta iš upelio pakrančių. Visi dirbiniai priklausė Kretuono 1C gyvenvietei. Iš viso per du tyrinėjimų sezonus surinkta 15 083 vėlyvosios Narvos kultūros puodų šukės. Puodų tarpe vyrauja I pavidalo kakleliais puodai, puošti apvaliomis grūdelių, keturkampių, stačiakampių duobučių eilutėmis. Rečiau puodai buvo puošiami sukinių, štampelių ar virvučių įspaudų horizontaliomis eilutėmis. Išsiskiria iš tos pačios molio masės pagaminti puodai, puošti ištęstu grūdelių, karklo lapo formų įspaudų eilutėmis, iš kurių sudarytos gulsčių eglučių ir augaliniai motyvai, bei virvučių banguotos eilutės derinamos su štapelių motyvais. Pastaroji kompozicija labai artima pietinės Pskovo srities senojo žalvario amžiaus gyvenvietės aptinkamai keramikai ir jos ornamentikai. Išsiskiria puodai, puošti trikampiais, kurių visas paviršius išorinėje pusėje brūkšniuotas. Kita naujovė- zoninis motyvų, sudarytų iš grūdelio formos duobučių, išdėstymas puodų paviršiuje. Atsirado puodų, kurių paviršius tarsi gludintas. Jie puošti sudėtingais įspaudų motyvais. Ši keramika nėra vyraujanti išsiskiria iš vėlyvosios Narvos kultūros puodų ir rodo, kad senojo žalvario amžiaus Kretuono 1C gyvenvietės žmonės palaikė plačius ryšius su piečiau gyvenančiais žmonėmis.

Tarp kaulinių ir raginių radinių nemaža inventoriaus, artimo ankstyvųjų piliakalnių laikotarpio dirbiniams: skustuvai, kabliai, smeigtukai platėjančia galvute ir ąsele šone, rankenėlės, vienšoniai žeberklai su viena užbarzda ir pastorinta įkote bei kt. Kitas kaulinis-raginis inventorius tapatus vėlyvosios Narvos kultūros gyvenviečių inventoriui: įtveriamieji kirviai, eglutės pavidalo antgaliai, adatiniai strėlių ir iečių antgaliai bei kt. Išsiskiria viena kaulinė plokštelė su spiralės pavidalo įvija, sudaryta iš kiaurai pragręžtų skylučių, taip pat iš kaulo pagamintas kabutis,

(centrinė papuošalo dalis-skirstiklis), vaizduojantis žmogaus veidą(pav.). Kabutyje išryškinti vyro veido bruožai-smakras, nosis, akys, antakiai bei skruostai. Rastas elnio figūrėlės fragmentas ir kabučio viršutinė dalis, vaizduojanti gyvatę ar žaltį. Šiame sluoksnyje buvo aptikta daug titnaginių dirbinių: gremžtukų, gludintų kaltelių, trikampių strėlių antgalių ir kt.

Ištyrus šį rusvo-balto smėlio sluoksnį, plotuose Nr. 10 ir 13, atsidengė keturios tamsios dėmės. Tai upelio srovės išmuštų sietuvų vietos, kurios, pasikeitus upelio vagai, užd urpėjo. Įduboje - 143,70m abs. aukštyje pasirodė tamsus durpingas sluoksnis. Jame buvo aptikta narviškos keramikos (4 374 vnt.), kurios molio masėje daug grūstų sraigių kiautelių. Durpingo sluoksnio apatinėje dalyje ir po juo esančiame šlyne, puodų šukių dar daugiau. Šlyno ir durpžemio sandūroje aptikta daug kaulo ir rago dirbinių: kabučių, amuletų iš žvėrių dantų, durklų, įtveriamųjų kirvių, kūginių strėlių antgalių, žeberklų, titnaginių gremžtukų, peilių, grandukų, gludintų kirvių, grąžtų, molinis verpstukas ir kt. Šis kultūrinis sluoksnis priskirtinas Kretuono 1D gyvenvietei, kuri pagal savo inventorių labai artima vėlyvojo neolito Žemaitiškės 2- ajai gyvenvietei.

Vienoje iš sietuvų aptiktas piltuvėlinių taurių kultūrai būdingas puodas su ąsele ties kaklelio ir petelių sandūra.

Į šiaurę nuo tyrinėtų plotų Nr.10 ir 13, t.y. toliau nuo upelio vagos -Nr. 11 ir 12 plotuose pasikeitė kultūrinių sluoksnių padėtis. Čia tuoj po velėna ir velėnoje buvo aptikta savitos keramikos (iš viso 408 vnt.), kurios molio masėje gausu grūsto granito. Ji tamsios spalvos, ryškiais S pavidalu profiliuotais kakleliais, labai retai puošta - dviem atvejais didelėmis įkartomis, išsidėsčiusiomis žemiau kaklelio įstriža eilute. Analogiškos keramikos buvo aptikta 1985m., tyrinėjant Kretuono 1A gyvenvietę. Šiame sluoksnyje ypač daug rasta strėlių antgalių, gremžtukų, peilių, grandukų, taip pat sukinės duobelinės keramikos kultūros vėlyvajai fazei būdingos keramikos (11 vnt.).

Pastaroji ir aukščiau aprašytoji keramika vietomis buvo sumišusi su Kretuono lC gyvenvietei būdingomis puodų šukėmis ir kt. inventoriumi. Kretuono 1A gyvenvietei priklausiusiame sluoksnyje rasta smulkių ochros gabalėlių bei keletas gintarinių kabučių fragmentų. Kultūriniame sluoksnyje buvo arimo ir upelio vagos srovės suardytas kapas, kuriame buvo išliką tik kaukolės fragmentai. Be to, kultūriniame sluoksnyje aptikta daug žmonių skeleto kaulų, dantų.

Žemiau Kretuono 1C ir 1A gyvenviečių tamsiųjų sluoksnių, kurie stratigrafiškai neišsiskyrė, pasirodė šviesus smėlis, kuriame vietomis įdubose buvo aptikta 30 vnt. Kretuono 1B gyvenvietei būdingų puodų šukių. Puodai pagaminti iš molio masės, kurioje gausu grūstų kriauklių, briaunos nusklembtos į vidų - C ir CS pavidalo, rečiau I formos kakleliais. Šios formos puodai artimi viduriniojo neolito laikotarpio Piestinios tipo keramikai. Kartu aptikti ir du lancetai.

Kretuono I gyvenvietės tyrinėjimai įgalina pažinti viduriniojo neolito - senojo žalvario amžiaus laikotarpio gyventojų materialinę ir dvasinę kultūrą.

Kretuono apyežerio archeologinės ekspedicijos metu pietvakarinėje Kretuono ežero pakrantėje, priešais Alksninės ir Beržinės salos, 700m į šiaurės rytus nuo Kretuonų kaimo šalpoje, Liūneliu vadinamoje vietovėje (arklių aptvaruose), buvo aptikta Kretuonų kaimo I gyvenvietė. Ant vos žymios kalvelės, kuri apima 1-1,2ha plotą, buvo ištirti du lxlm dydžio šurfai. Tuoj po velėna pasirodė iki 20cm storio šviesaus smėlio sluoksnis su ežerinėm kriauklėm. Giliau po šiuo sluoksniu slūgsojo ežerinis šlynas. Ežero link kultūrinis sluoksnis pereina į durpyną. Velėnoje ir smėlio sluoksnyje buvo aptiktos 22 rusvos spalvos puodų šukės, kurių molio masėje daug grūstų sraigių kiautelių. Puodai puošti apvaliomis negiliomis duobutėmis bei įstrižais stačiakampiais įspaudais, kurie sudaro apie puodo kaklelį

horizontalias eilutes. Ten pat aptikta ir titnaginių dirbinių: grąžtelis, grandukas, peilis, skaldytinio dalis, 7 skeltės ir nuoskalos. Gyvenvietės kulūriniame sluoksnyje gerai išliko kaulo ir rago dirbiniai. Rasti kaulinės peikenos ir smaigo fragmentai, išilgai perskelti žvėrių ilgieji kaulai, dantys. Kultūriniame sluoksnyje aptikta perdegusių kaulų, pelenų, smulkių medžio angliukų, skaldytų akmenų. Pagal šį inventorių gyvenvietė, matyt, datuotina viduriniuoju neolitu ir priskirtina Narvos kultūrai. Atskirose didžiulio ploto dalyse, kur aptinkama daug pavienių dirbinių, galėtų būti ir kito laikotarpio kultūrinių sluoksnių.

Apie 200m į šiaurę nuo Kretuono kaimo, Pakretuonės miške, ant antros viršsalpinės terasos, buvusiame nedideliame Kretuono ežero pusiasalyje, apie80m į rytus nuo keliuko Kretuonys-Pakretuonė, buvo aptikta Kretuonų kaimo stovyklavietė. Kalvelės atšlaitėje ištirtas 2m$^2$ plotas, kuriame tuoj po moškožemiu atidengtas rusvo smėlio sluoksnis. Jame iki 50cm gylio aptikti 28 titnaginiai dirbiniai: 1 grandukas, 1 strėlės antgalio įkotė, retušuota iš priekinės ir kuprelės pusių,3 skaldytiniai, 4 vidurinės skelčių dalys,2 mikroašmenėliai, 1 kampinis rėžtukas, 1 įstatomas ašmenėlis, retušuotas šone statmenu retušu,5 skeltės ir 10 nuoskalų. Pagal dirbinių tipus ši stovyklavietė artima Pakretuonės 5 - ajai stovyklavietei ir galėtų būti datuojama vėlyvuoju mezolitu.

*Vygandas Juodagalvis*

## DUSIOS EŽERO 8-OJI ŽALVARIO AMŽIAUS GYVENVIETĖ

Gyvenvietė yra šiaurės vakarinėje Dusios ežero pakrantėje (Lazdijų raj., Teizų apyl., Metelių landšaftinis-istorinis draustinis), 600m į šiaurės rytus nuo Prygos upelio